

VALUCH TIBOR: MAGYARORSZÁG TÁRSADALOMTÖRTÉNETE A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

(*Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 389 o.*)

CSIZMADIA ZOLTÁN

A társadalomtudomány, és kimondottan a társadalomtörténet iránt érdeklődők – remélhetőleg – széles közönsége újabb értékes művel gazdagodhatott. Valuch Tibor könyve az első kísérlet arra, hogy az elmúlt évszázad második felében lezajló hazai társadalmi folyamatokat (beleértve a rendszerváltás utáni társadalmi változásokat is) úgy összegezze, hogy egyaránt figyelembe veszi a mikro- és a makrostrukturális változásokat. A második világháborút követő évtizedek magyar társadalomtörténete még a rendszerváltás után több mint egy évtizeddel sem tartozik a legtöbbit elemzett, a legalaposabban feldolgozott kutatási területek közé. A téma oktatásával kapcsolatban még kedvezőtlenebb a kép. Persze mentegetőzhetünk azzal, hogy hiányzik a történelmi távlat, sokak számára az utóbbi 40–50 év a közelmúltat, a személyesen megélt, való életet jelenti, amely alapjaiban nehezíti a téma objektív, tudományos, és nem utolsó sorban politikamentes kezelését és feldolgozását. Ez akkor válik fontos kérdéssé, ha a társadalomtörténettel foglalkozó szakemberek a pusztán leírásnál túl magyarázatokat is keresnek. Persze azt sem szabad figyelmen kívül hagyni a szerző megítélése szerint, hogy a tág értelemben vett magyar társadalomtudományosság a rendszerváltást követő egy évtized során nem sietett szembe nézni a „szocialista kor” történéseivel.

A könyv önmagába sűríti a szakmai igényességet és az oktatási tapasztalatok eredményeit. Ebben az értelemben nemcsak az első szakmai alapossággal elkészített összefoglalása a korszak társadalomtörténeti jellemzőinek, hanem az első tankönyvként használható munka is. Ez érvényes a szerkezeti jellemzőkre (logikailag egymásra épülő fejezetek), a felvonultatott bibliográfiai apparátusra (a szakirodalom témák szerinti tagolása), a fogalmazás félreérthetlenségére, a gazdag táblázat- és ábrarajzokra (37 táblázat, 22 ábra, több mint 60 kép).

A könyv szerkezetét tekintve 14 fejezetre tagolódik, amelyek három nagyobb blokkba sorolhatók be. Az első négy fejezet a „társadalmi viszonyok külső jellemzőitől indul el”, és bevezeti az olvasót a korszakolással és a különböző társadalomátalakítási, társadalomértelmezési kísérletekkel kapcsolatos témákba. Makroszinten sor kerül a demográfiai viszonyok bemutatására, a társadalom térbeli változásainak ismertetésére és a magyarországi kisebbségek, illetve a kisebbségben élő magyarok sorsának felelevenítésére.

A második szerkezeti blokk a társadalmi struktúra és a mobilitás tárgykörét fedile, számbaveszi a társadalmi szerkezeti jellegzetességeket, és leírja a makrotársadalmi rétegek helyzetét a második világháborútól kezdődően a kilencvenes

évek végéig. Olyan kérdésekre ad választ, hogy milyen változások történtek társadalmunk szerkezeti alapvonásaiban, milyen fogalmi kerettel, milyen struktúráképekkel értelmezhető a magyar társadalom szerkezete (pl. munkajelleg-csoportok, L-modell, két háromszögmodell), léteznek-e a kontinuitásra utaló jelenségek a szerkezeti változásokban, és hol figyelhetőek meg a töréspontok? Külön fejezeteket szentel az egyes foglalkozási csoportoknak/rétegeknek (elitek, vezető csoportok; értelmiségiek, közalkalmazottak, tisztviselők, szellemi foglalkozásúak; önállók, maszekok; a falusi társadalom szereplői; a városi munkásság).

A harmadik, záró blokk négy fejezet ismét távolabbi perspektívából követi figyelemmel (1) a hatalom és társadalom viszonyát (politikai részvétel és tagoltság), (2) a közgondolkodás, az értékrendszerek és társadalmi kapcsolatok alakulását, (3) a hétköznapi élet formáit és lehetőségeit (életmód, lakásviszonyok, öltözködés, táplálkozás, szokásrendszer és szabadidő), (4) és a szociális viszonyok változásait. A könyvben rejlő legnagyobb érték talán abban rejlik, hogy a makroszintű politikai, gazdasági és társadalmi viszonyokon túl (amelyeket számos tanulmány és cikk taglal) megismerhetjük az utóbbi évtizedekben uralkodó közvélekedéseket, az eltérő értékrendszereket és ideológiákat. Bepillantathatunk a hétköznapiok realitásába (pl. falusi konyhabelső, a háztartások felszereltségének változása), szemünk elé tárul a gázgyári telep kétszobás munkáslakásának az alaprajza. A leírtaknál árulkodóbb lehet például „a fürdőszoba Horváth Pál művezető otthonában, az újonnan épült Béke úti lakótelepen. 1955” című fénykép. Megtudhatjuk, hogy miként alakult az egy főre jutó élelmiszerfogyasztás 1950–1996 között, sőt még arról is lehet némi elképzelésünk a könyv fellapozása után, hogy milyen volt egy földműves-szövetkezet cukrászdája 1954-ben.

A könyvben szereplő fejezetenkénti szakirodalom-jegyzék megfelelően kiegészíti az egyes részek tartalmi mondanivalóját, és megkönnyíti a megállapítások továbbgondolását. Nagy segítséget jelenthet a diákoknak, vagy azoknak a szakembereknek és a terület iránt érdeklődő olvasóknak, akik az egyes témákban alaposabb ismeretekre vágyanak, hiszen tematikusan megismerhetjük a leglényegesebb kiinduló irodalmakat, és a szerző által kiemelt specifikus témájú tanulmányokat, könyveket. Hasznosak lehetnek a szakirodalmi jegyzékek abban az esetben is, ha a különböző témakörök rendszerváltás utáni helyzetképeinek tanulmányozásához kezdünk hozzá.

Összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy Valuch Tibor az MTA tudományos főmunkatársa, az ELTE docense széles körű tudományos háttérre támaszkodva (szociológia, történelem, társadalom-néprajz, statisztika), saját kutatási és oktatási tapasztalatait felhasználva a korszak társadalomtörténeti jellemzőinek és folyamatainak „tényszerű és tárgyilagos összefoglalására” törekedett. Kivételesen egyetérthetünk a hátsó borító marketing-szövegével: mely szerint „az adatgazdag kötet használatát táblázatok, grafikonok, valamint az egyes témakörökben történő tájékoztató segítő irodalomjegyzék könnyíti meg az olvasó számára. A gondosan válogatott fotók széleskörűen illusztrálják e korszak társadalmi változásait. A kötet egyetemi és főiskolai tankönyvként, valamint tudományos kézikönyvként egyaránt jól használható, s emellett nagy haszonnal forgathatják mindazok, akik érdeklődnek a közelmúlt magyar történelme iránt”.